

סיפורה של חורבת געתון

חורבת געתון של ימינו הינו יישוב קדום עתיר מעיינות עוד מתקופת הברזל במאה ה-10 לפנה"ס שבממלכת ישראל. בתקופה החשמונאית והתלמודית, שמו היה כנראה גיאתו, או געתו, אחד מציוני גבול הצפון העתיק של הארץ כפי שמופיע ב"תוספתא" למסכת שביעית, בתלמוד הבבלי. אח"כ חווה צלבנית. ובתקופה העות'מאנית למין ימי דהאר אל עומר אחוזה של אילי ההון והנדל"ן ממשפחת סורסוק.

תקופת המקרא

בממלכת ישראל, ביקש שלמה המלך לבנות את ארמונותיו ובית המקדש. בכדי ליחדם בפארם ביקש שלמה לשלב בנייה בעץ יקר ומיוחד עצי ארז. אשר גדלו בארץ הלבנון הסמוכה לממלכת צור שבשליטת חירם. חירם שזוכר חסד לדוד ומכיר בחוכמת שלמה, נתם לעזרא ומספק לשלמה עצי ארזים, נגרים ובנאים, עצי ברוש וזהב לרוב.

לאחר 20 שנה של עמל וכשהושלם הפרויקט, שילם שלמה המלך לחירם תשלום בדמות של חבל ארץ ובו 20 עיר בארץ הגליל. לאחר שמבקר בהם חירם, מוצא ערים שאין בהם עושר אשר יספקו לו סחורות בשווי המוצרים שמסר לשלמה. כמצוטט "ולא ישרו בעיניו", שענינו - ארץ שאינה עושה פירות... הכוונה שלא יתנו אותן העיירות כל כך חיטה ושמן כפי שציפה. חירם על פי המקרא קרא אותן "ארץ כבול" = יתכן והכוונה לזה שההסכם ביניהם כבל אותן, לתמורה שנקבעה מראש.

(מלכים א ט' 11): "ויצא חירם מצור לראות את הערים אשר נתן לו שלמה ולא ישרו בעיניו. ויאמר מה הערים האלה אשר נתתה לי אחי ויקרא להם ארץ כבול עד היום הזה" (שם פסו' 12-13). מחבר ספר דברי-הימים הפך את הידיעה על פניה: "והערים אשר נתן חירם לשלמה בנה שלמה אתם ויושב שם את בני-ישראל" (דברי-הימים ב ח' 2).

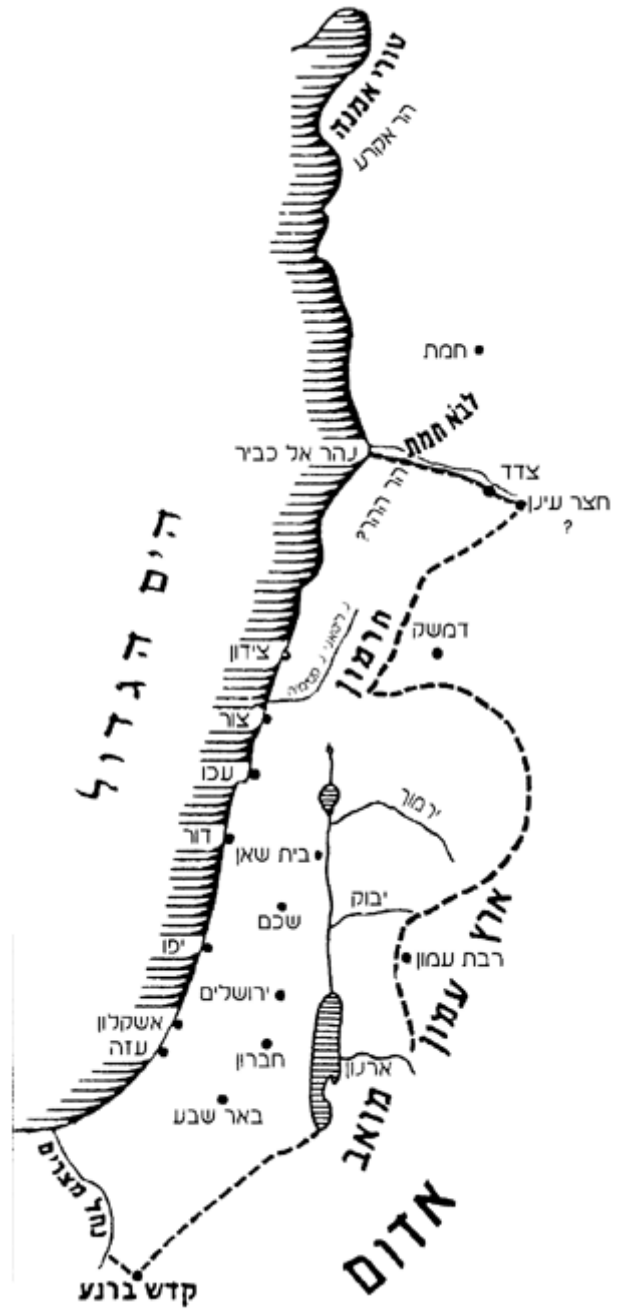
דרומית לגיאתו מכירים אנו את הישוב כבול, המוזכר בתעודות מצריות עוד מהמאה ה-13 לפנה"ס, כפר אשר יושב על שרידי ישוב יהודי מתקופת התלמוד ובו התגלו שרידי בית כנסת ומערות קבורה מבית ראשון, ע"פ התיעוד זהו מקום קבורתם של ר' יהודה הלוי, שלמה אבן גבירול ואברהם אבן עזרא. הארכיאולוג צבי גל מזהה את חורבת ראש זית שבא התגלו שרידי בית ארבעת המרחבים ובית בד המתאימים לתקופת ממלכת ישראל ויתכן שזוהי כבול המוזכרת כחבל הנמסר לחירם ומכאן השם "ארץ כבול".

התקופה החשמונאית ועד למשנה - ראש מיי ג'עתו.

למן שיבת ציון ועד לתקופת השיא של התלמוד והמשנה התחבטא ההנהגה הדתית של העם היהודי, היכן לקבוע את הגבולות הנוגעות למצוות התלויות בארץ הקדושה והטהורה שהינם מצוות דאורייתא.

גבולות עולי מצרים, שלאחר גבולות ארץ ההבטחה, ידועות היו עוד במקורות המקראיים המופיעים: במדבר לד, א-יג; דברים ב, א-כג; דברים ג, ח; יהושע יב, א; שם יג, ג-ו. כגבולות הבאים ממערב דרך נחל מצרים כיום נחל אל- עריש, לקדש ברנע לדרום ים-המלח ועד פתח נחל הארנון. שמימנו צפונה מופיעות רשימת הישובים המותרים בקיום מצוות התלויות בארץ. בגבולות עולי מצרים, היינו באזורים שנכבשו ע"י יהושע ולא התיישבו בהם בימי עזרא, נוהגים דיני השביעית רק באופן חלקי: "נאכל אך לא נעבד". באזורים שמעבר לגבולות עולי מצרים לא נוהגת השביעית כלל: "נאכל ונעבד".

גם כיום בימים אלה הישובים בערבה ובנגב המערבי אינם מחויבים בשנת שמיטה ובמעשר ע"פ דין תורה ולכן תוצרתם מותרת באכילה גם בשנות השמיטה. להלן המפה המצורפת מגבול עולי מצרים תקופת המקרא.

גבולות יוצאי מצרים

לקביעת הגבולות הצפוניים של אזור צפוף יותר בהתיישבות מהתקופה החשמונאית. סוגיית הישובים הנמצאים בתוך תחומי ארץ ישראל הקדושה שעליה חלים חוקי השביעית והמעשר, הנושא היה בגדר של דילמה שבא יש לנהוג במשך תקופה ארוכה, עד ליום שבו קבע אלכסנדר ינאי את ההיסטו גרפיה של א"י ישראל וגבולות ההתיישבות.

מי שלקח על עצמו את המשימה היה אחד מהמנהיגים הרוחניים הבולטים בתקופת החשמונאית **שמעון בין שטח** גיסו לאלכסנדר ינאי במאה 1 לפנה"ס, אח לשלומציון המלכה.

שמעון העלה על הכתב את לוח ברייתא דתחומין (מחוץ לתחום) בכיתוב ארמי שבו הופיעה רשימת הישובים היוצרים את הגבול שמכנים "גבול עולי בבל" או הערים

המותרות והערים האסורות. המתחיל ממערב בעכו דרך כבירתא, ראש מיי גיעתו, זניתא ועולה לברך הליטני ומשם מזרחה לגולן.
בתוך תחום עולי בבל הנזכר היו מובלעות של מרכזי יישוב נוכריים (כגון בית שאן, סוסיתא), שנחשבו מבחינת כמה הלכות, כחוץ לארץ, וחכמים פטרום מן המצוות התלויות בארץ. לעומתם היו חטיבות יישוב ישראלי צפוף, מחוץ לתחומי עולי בבל (כגון העיירות "האסורות" בתחום צור), שנחשבו כארץ ישראל, מבחינה הלכית, וחכמים חייבו במצוות התלויות בארץ. בגבולות שבהם התיישבו עזרא ועולי בבל, נוהגים כל דיני השביעית: "לא נאכל ולא נעבד".

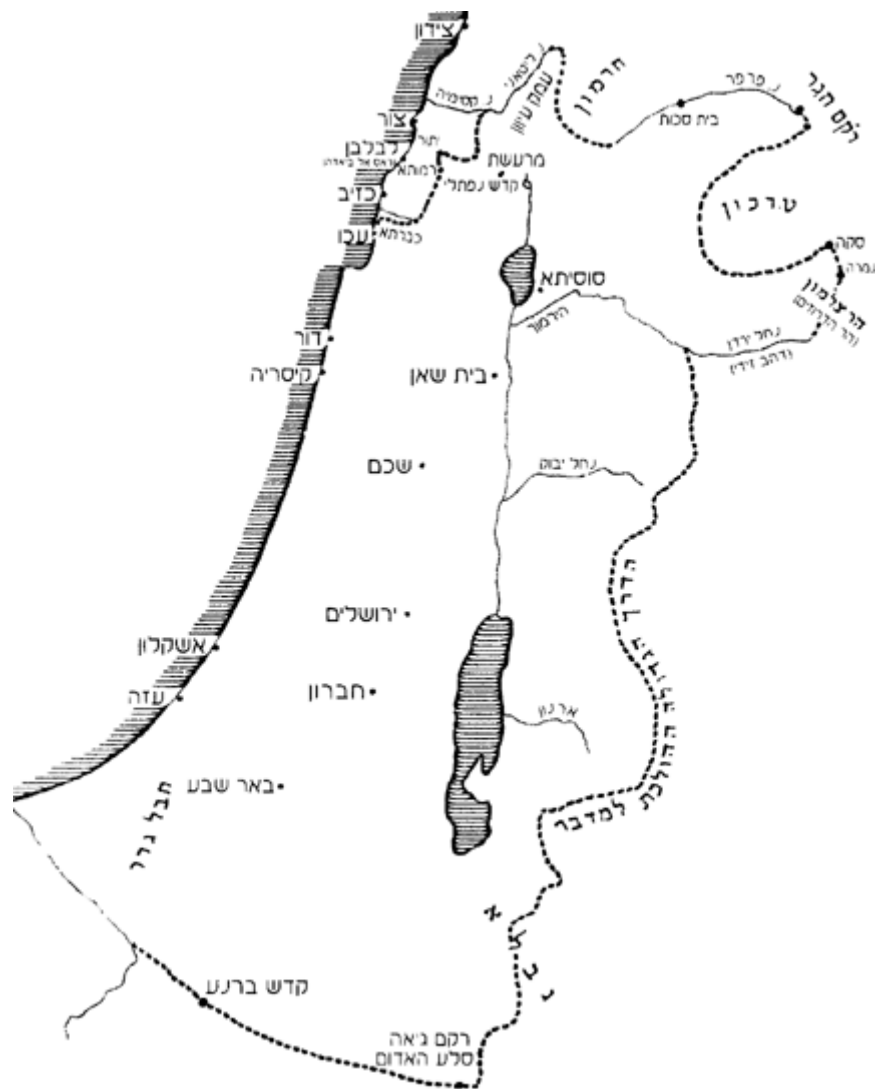
תוספתא שביעית ד, יא [ד, ד-ה]; שם ד, ו [ד, ה-ו]; ירושלמי שביעית פרק ו, הלכה א (לו, ע"ג); ילקוט דברים תתעד; ועיין במאמרו של הפרופ' שמואל קליין ז"ל: Das Tannaitische (1928) "Grenzverzeichnis, HUCA", ובספר הישוב, ירושלים תרצ"ט, עמ' 159 ואילך.

תלמוד ירושלמי מסכת שביעית דף טז/א
"המהלך מעכו לכזיב מימינו למזרח הדרך טהורה משום ארץ העמים **וחייבת במעשרות ובשביעית** עד שתוודע לך שהיא פטורה **משמאלו למערב הדרך טמאה** משום ארץ העמים **ופטורה מן המעשרות ומן השביעית** עד שתוודע לך שהיא חייבת עד שהוא מגיע לכזיב רבי ישמעאל בר"י משום אביו עד לבלב עכו עצמה מה היא רבי אחא בר יעקב בשם רבי יאמי מן תרין עובדוי דרבי אן ילפין עכו יש בה אי"י ויש בה ח"ל".

אם כן מה הועילו חכמים בתחומיהם? כל שבתוך התחום, חזקתו חייב (במצוות התלויות בארץ) עד שיוודע לך פטורו. כל שמחוץ לתחום, חזקתו פטור, עד שיוודע לך חיובו. ואכן רואים אנו ששאלות אלה היו ונשארו שאלות שבכל תקופה ההתייחסות הייתה שונה במידה מסוימת מקודמתה. אבל, המסגרת השלדית עוצה בסטיות כלות לאורך כל התקופות. אבל קטנה יותר בכל התקופות שלאחר ארץ ההבטחה.

לוח רחוב, מריצפת בהכני"ס בתל רחוב

תחומי עולי בבל

התקופה הצלבנית

גם בימי הביניים, עת היה המקום חלק מנסיכות הצלבנית בגליל, נבנתה על התל חווה חקלאית שנקראה "גשסון". יושביה העבירו את מיסיהם לנציגי המלך במעיליה, הקימו טחנת קמח עם אמה ארוכה, סיגננו את המתקנים החקלאיים, אלה החצובים בסלע ואלה הבנויים.

חורבת סורסוק - תקופה העות'ומאנית

בימי **דהאר אל עואמר** שעמד בראש סנג'ק צידון בתחילת המאה ה-16, ושלט על ג'יפטאליק הגיעותון. הקים ביחד עם בניו את מבצר שפרעם חידש את חורבת ג'ידין והקים אמות מים בנחל הנעמן וכאן בנחל הגעתון חידש את אמת שדה ותחנת קמח הצלבנית.

אל ג'זאר ששלט אף הוא ביד רמה במרחב של הגליל בצבא חזק בגביית מיסים יעילה, העברתם באופן מסודר לסולטן. הביא לכך לכניסה של בעלי הון, מאירופה בעיקר צרפת, איטליה, הולנד וגרמניה. לפריחה כלכלית בעכו, סביב העיר עכו והפריפריה החקלאית שלתוכה נכנסת משפחת סורסוק הדמשקאית.

סר לורנס אוליפנט, תיאר כך מתוך כתבה הנושאת את השם "בית העלמין בשייח אבריק", שנכתבה ב־18 בדצמבר 1883:

"כל אדמת עמק יזרעאל" לרבות חלק גדול מן ההרים שמאחוריו, היא רכושה של חברת בנקאים סורים עשירה ביותר, המפיקה ממנה הכנסה שנתית בשיעור מאתיים אלף דולר. בנקאים סורים אלה הם גם אדוניהם של כחמשת אלפים בני אנוש, המאכלסים כיום

שלושים כפרים. עד מהרה גיליתי כי אין כוח גדול יותר העשוי להביא את בני המקום לידי ציות מלא לדרישותיך, מאשר הזכרת שמו של סורסוק, והשמעת רמז כי יש לי הכבוד להיות אחד ממכריו הטובים. לא תמצא עריץ גדול יותר השולט שלטון ללא מצרים בחירויותיהם ובחייהם של נתיניו, ממיליונר עתיר נכסים זה. הוא עוד מוסיף ומרחיב גבולותיו משנה לשנה עד כי הגליל כולו נתון בסכנת נפילה לידי ... יש תקווה כי לא ירחק היום בו יקומו לעריץ זה מתחרים אשר ייטיבו ממנו לעשות למען שיפור מצבם של הפלאחים, ולמען קידום עבודת האדמה שלהם, כדי שתקטן תלותם במלווי בריבית, המתעשרים כיום על ידי מציצת לשדם של אביונים אלה”

אחרי שלושה עשורים ביקר יהודי אחד, **גולדהר** וציין ביומן מסעו: ”ובימינו אלה היא אחוזת נוצרי עשיר מעיר ביירות נודעת במקום ג'עתון העתיקה. תראה פרדס גדול מעצי תפוח זהב, לימון ואתרוג כי עמדה על מים רבים...”.

כל אלה באים ללמדנו על בנקאי עשיר החיי בדמשק בשם איאב סורסוק שהפך לימים לפאודל בעל נכסים וקרקעות מארץ הלבנון, ששרדי המשפחה חיה שם עד היום ועד למרחב של מישור החוף הצפוני ועמק יזרעאל.

הסורסוקים הגיעו והבינו את פוטנציאל המקום. נהנו ממנעמי המזרח התיכון כולו ומיכולתם האינסופית לשחד את פקידי הרשות. כיוון שלהשביח את ערך הנכסים היה צריך, קמו ובנו בית אחוזה נאה במאה ה-17, במקומה של החורבה הצלבנית הנטושה על ראשו של תל געתון. קראו למקום ח'רבת אלג'עתון וניהלו עורף כלכלי חקלאי פורה במקום.

ע"פ דיווחי המשלוחים מנמל עכו אנו לומדים שגודלו כאן גידולי שלחין, כמובן שגודלו דגנים כותנה וקלי- שהו אפר אשלגן שיוצר משריפת צמח החרדל בשיא גידולו ונארז בשקים שנרקח ביצור סבונים. איסוף עפצים בחורף מהחורש הטבע בגליל ובכרמל ליצור דיו והצבע השחור לטקסטיל וכמובן המלח דרך האמה בחופה של נהריה.

הסורסוקים הבינו שהקמת הרכבת החיג'אזית וסעיפיה השונים היא זו שתעלה את הערך הנדלנ"י של אדמותיהם, קנו את הזיכיון לסלילת הרכבת וחיכו עד שהפרויקט ייעצר בגלל מיעוט אמצעים.

אז החלו לנהל מו"מ ערמומי ומתוחכם עם גרמנים וצרפתים כדי למכור בהון עתק את הזיכיון לסלילה, ובלהט שיסו את פקידי הקרקעות היהודים של יק"א באלה של הרצל וההסתדרות הציונית, מי ירבה במחיר ממחיר של 10-15 פראנק עם כל רכישה שביצע יהושע חנקין בעמק, עלה ערכם ל- 40-45 פראנק לדונם. כל אלה קיבלו את החותמת של פקידי מקרקעין עות'ומאנים מושחתים, לא הרחיק היום וגם תחת השילטון הבריטי קטרי הקיטור יצאו מחיפה לדרעה דרך אדמות העמק.

המרד הערבי הגדול בשנים 1936-39 הביא לכך שקרנה של חורבת סורסוק כחוה חקלאית הלך ודעך, המצב הביטחוני הירוד באזור בנוסף לכך, קו הגבול הצפוני בין ארץ ישראל ללבנון כרם עור וגידים שגרם לכך שחוה זו איבדה את פעילותה וקרנה, נזנחה בתחילת שנות ה-50, כפריים החיים מהסביבה נכנסים לתוכה, מחלקים את הנכס בניהם בבניית קירות חפוזים עד לימי מלחמת העצמאות ונטישת המקום.